

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.5(520)

М. А. ВОРОНІНА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФЕНОМЕН ЯПОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто феномен правової системи Японії через аналіз окремих елементів правової системи Японії шляхом дослідження специфічних та характерних тільки для цієї системи засобів регулювання суспільних відносин. Продемонстровано втілення базових принципів звичаєвої правової системи в сучасній японській правовій системі. Наведені основні підходи до визначення ролі права в сучасному японському соціумі.

Ключові слова: правова система Японії, звичаєве право, джерела права, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Японське право є унікальним прикладом так званого «правового синкретизму», органічно поєднуючи елементи романо-германської, англо-американської правових систем, релігійних систем синтоїзму та буддизму, конфуціанської етики та усталених звичаїв і традицій, що склалися у процесі історичного розвитку японського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у вивчення феномену японського права та національних правових систем внесли вітчизняні юристи – О. А. Васянович, О. В. Зайчук, Д. В. Лук'янов, Р. А. Майданик, Н. М. Оніщенко, М. Г. Хаустова та зарубіжні правники – М. Абе, Д. Гейлі, В. М. Єрьомін, Т. Кавашіма, О. М. Козирін, Ю. Нода, Л. Ноттейдж, Х. Ода, М. Рамсейер, Т. Такео, М. Чіба.

Велике значення для розуміння та аналізу правової системи Японії мають публікації етнографів-японістів, істориків, політологів – М. В. Анісімцева, Є. О. Гаджієвої, В. Е. Молодякова, Е. В. Молодякової, О. М. Мещерякова, Д. В. Стрельцова.

Огляд історичних передумов виникнення та становлення японської правової системи, а також аналіз існуючих джерел права та їх систематизація не є предметом розгляду цієї статті у зв'язку із детальним розкриттям зазначених питань у статтях та монографічних дослідженнях.

До предмета дослідження також не відносяться перспективи розвитку та напрями вдосконалення існуючих правових інститутів.

Предмет. На наш погляд, актуальним виявляється розкриття ролі та правової природи деяких елементів традиційного права в сучасному праві Японії, а також оцінка їх впливу на функціонування окремих

галузей законодавства та на стан урегульованості суспільних відносин у державі.

Виклад основного матеріалу. Складність при проведенні аналізу компонентів правової системи, що мають основоположне значення для її характеристики, обумовлена відсутністю системних досліджень у цій сфері, неоднорідністю та розрізненістю джерел інформації, особливостями перекладу правової термінології на англійську та українську з японської, а також усталеним у вітчизняній та західній юридичній науці підходом до висвітлення феномену японського права, переважно з точки зору консервативного сприйняття населенням явищ правової дійсності порівняно з іншими соціальними регуляторами та певною ригідністю самої правової системи.

Різноманітність джерел права у поєднанні із соціальним контекстом та системою цінностей, у руслі яких вони розвивалися, демонструє дихотомію ідентичності та універсальності японського права, протиставлення елемента унікальності, заснованого на історії та культурі, елемента універсальності, що є характеристикою сучасного глобалізованого світу.

Японську правову систему доцільно розглядати як «гібридну» правову систему, що може бути охарактеризована як частина будь-якої існуючої правової сім'ї, оскільки сучасна правова система Японії сформувалася внаслідок вибіркової рецепції елементів правових систем країн, що належать до романо-германської та англо-американської правових сімей. Характерними особливостями сучасної правової системи Японії є практична відсутність слідів правової системи, що існувала до початку процесу європеїзації, та переважна роль правової культури і право-

вої свідомості, уявлення про те, яким чином мають бути втілені правові принципи порівняно із законодавством.

У стародавній Японії до 701 р. н. е. (введення в дію кодексу «Тайхо») термін «закон» позначався тим же ієрогліфом, що і в сучасній лексиці, але вимовлявся інакше – не «хо», а «норі» – виявлення волі богів, тобто те, що надано згори. Професор Хітомі Такемура підкреслює, що етимологія давньояпонського слова «закон» відрізняється від етимології цього поняття у європейських мовах, де «закон» ототожнювався із «правом» (тобто забезпеченою законом можливістю чимось володіти, здійснювати дії, суб'єктивне право) та «справедливістю». У теперішній час, навіть після рецепції права країн Західної Європи та суттєвого впливу англо-американського права із подальшим формуванням системи прав та обов'язків західного типу, в сучасній японській мові термін «закон» («хо») не має значення «чисте-небудь право» (у розумінні «забезпечена законом можливість чимось володіти, користуватися, розпоряджатися, реалізувати своє право на якісь дії»), наслідком чого є не досить повне розуміння концепції суб'єктивних прав та договірних зобов'язань [1].

Як зазначає В. М. Єршомін, у сьогочасній японській правовій науці використовуються терміни «право» («хо»), «система права» («хотайкей»), «система законодавства» («хосей») та термін «хосейсі», у якому ототожені історія права, історія системи права та історія системи законодавства [2, с. 12].

Крім того, дослідник посилається на широке застосування категорії «правова система» («хосісугему») японськими юристами, але в контексті його значення «правовий порядок». Також паралельно знаходить своє втілення в роботах вчених термін «хобунка» – «правова культура».

Оскільки формат статті не дозволяє приділити ретельну увагу кожному зі структурних елементів правової системи Японії, а також урахувавши необхідність використання міждисциплінарного підходу до висвітлення феномену японської правової системи, пропонуємо зосередитись на характеристиці її окремих компонентів на сучасному етапі розвитку:

- 1) право, закріплене в його джерелах;
- 2) правова свідомість та право розуміння;
- 3) правовідносини;
- 4) учасники/суб'єкти;
- 5) правова культура;
- 6) правова політика.

Стосовно джерел права вважаємо доцільним зосередити увагу на таких моментах.

Японська правова система сформувалась як наслідок правової трансплантації (legal transplantation)

норм права як конфуціанського Китаю, так і західних країн у поєднанні із місцевими звичаями, традиціями, правилами.

При розгляді питання стосовно джерел права обов'язково потрібно вказати місце звичаю «каншу» (kanshu), загального принципу розумності «джорі» (jōri), а також методу «адміністративного керівництва» (gyosei shido), що займає особливе місце у правовій системі Японії та може бути охарактеризований як «право, що не підлягає захисту у суді».

Місце звичаю (kanshu) в ієрархії джерел права прямо закріплено в діючому законодавстві, що, у свою чергу, повністю збігається із цивілістичною традицією визнання звичаю джерелом права у романо-германській (континентальній) системі.

Відповідно до ст. 92 Цивільного кодексу Японії: «у випадках, коли існує звичай, що не відповідає положенням закону або підзаконним нормативно-правовим актам, не пов'язаним із державною політикою, та коли будь-яка сторона правовідношення виражає намір дотримуватись цього звичаю, то цей звичай має перевагу перед законом» [3].

Частина 2 ст. 1 Торгового кодексу Японії закріплює: «Господарські операції, для яких не має норм у цьому кодексі, здійснюються відповідно до торгових звичаїв, а якщо відповідний торговий звичай відсутній, то відповідно до норм Цивільного кодексу» [4].

В Акті, що регламентує загальні правила застосування законів (акт № 10 від 1898 р., повністю переглянутий та затверджений у новій редакції акт № 78 від 21.06.2006 р.), у ст. 3 гл. II, сформульовано: «Звичаї, що мають таку ж дію, як і закони. Звичаї, що не суперечать суспільному порядку, мають таку ж саму юридичну силу, як і закони, у тому випадку, якщо вони закріплені у положеннях діючого законодавства або регулюють відносини, що не були врегульовані чинним законодавством» [5].

Також у ст. 3 Декрету № 103 від 8 червня 1875 р. «Приписи для проведення судових справ» (Saiban Jimu Kokogoe) було закріплено: «У цивільних справах у випадку, коли відсутні норми писаного права, суд має керуватися звичаєм, а у випадку, коли звичай відсутній, – виходити із загального розуміння джорі (jōri)» [6, с. 133].

Сам термін «джорі» походить від давньояпонського слова «дорі» (dōri), який був знайдений у законах та рішеннях феодальної Японії та під яким розуміли загальне почуття справедливості та регулювання суспільних відносин, виходячи з норм моралі, а не букви закону [7].

Йосіюке Нода порівнює джорі із загальними принципами права у романо-германській правовій системі та зазначає, що питання про визнання джорі джерелом права є суто теоретичним і залежить від самого визначення «джерело права». Окрім цього автор стверджує, що будь-яка підстава для постановлення справедливого судового рішення може виступати як джерело права, а у зв'язку із постійним розвитком суспільних відносин право може забезпечити їх урегульованість при дотриманні двох базових умов – правової надійності та справедливого рішення [8, с. 222–223].

Указане вище визнання ролі звичая та загального розуміння як субсидіарних джерел права було обґрунтовано тим, що рецепція права західних країн у вигляді кодексів та окремих норм мала наслідком відсутність традиції застосування та тлумачення цих норм безпосередньо у процесі правозастосовної діяльності. Тому для фахівців у галузі права було зручніше посилалися на звичаї та принцип загального розуміння, який, варто відзначити, характерний і для романо-германської правової сім'ї.

Крім того, Дін Мерілл пропонує точку зору, відповідно до якої сприйняття джорі як джерела права цілком узгоджується із цивілістичною традицією і також не суперечить практиці англійських суддів щодо застосування загальних принципів у своїй діяльності. Також він зазначає, що джорі може бути охарактеризований як інтерпретаційний засіб, ніж як джерело права у кодифікованій правовій системі Японії [6, с. 135].

Іншими джерелами писаного права є кодекси (6 кодексів) та статути, накази (мейреї – *meirei*), що видаються органами влади, серед них: накази Кабінету Міністрів (сейреї – *seirei*), накази Міністерств, що поділяються на фуреї (*fuzei*) – накази прем'єр-міністра та шореї (*shorei*) – накази міністрів. Окрім перелічених джерел до категорії джерел права відносять правила кісоку (*kisoku*), які можна поділити на три категорії:

1) правила Міністерств, видані з метою розкриття положень статутів;

2) правила Палати представників або Палати радників, що регулюють процесуальні або адміністративні питання та прийняті відповідно до ст. 58 (2) Конституції Японії;

3) правила Верховного суду, що стосуються процедури судочинства, питань судової практики та процесу, а також питань здійснення професійної діяльності, відповідно до ст. 77 (1) Конституції.

Також існують приписи місцевих органів влади джореї (*jorei*), що видаються органами влади префектури або міста відповідно до ст. 94 Конституції,

та угоди джояку (*joyaku*), які джерелом права визнаються, але предметом дискусії японських правників є вплив цих договорів на національне право [6, с. 130; 9; 10].

Розглядаючи правову свідомість та право розуміння як елементи правової системи Японії, вважаємо за необхідне висвітлити такі моменти.

З точки зору професора Масаки Абе та професора Люка Ноттейджа, позиція іноземних дослідників не у повному обсязі розкриває феномен сучасного японського права і висвітлює роль права як незначну в соціально-економічному регулюванні відносин у суспільстві. На думку авторів, можна виділити декілька теорій, що демонструють основні підходи до визначення ролі права в сучасному японському соціумі.

1. Теорія «культури» розкриває зміст тези «японці не люблять право» (Нода, Кавашіма) шляхом прямого посилання на традиції конфуціанства – досягнення духу гармонії «та» через дотримання ієрархії та взаєморозуміння, а також ухилення від критики (принцип «во» – критикувати дозволено тільки опосередковано з метою збереження гідності особи, яку критикують) та мирне врегулювання спорів, що виникають у сфері управління [9; 11; 12].

2. Теорія «організаційно-правових бар'єрів» аргументує, що «японці не можуть любити право» (Гейлі). Доступ до системи правосуддя обмежений внаслідок малої чисельності кваліфікованих професіоналів у галузі юриспруденції та проблем із судовими процедурами, отже, скаргники не мають можливості подати до суду та захистити порушене право.

3. Теорія «соціального менеджменту» обґрунтовує, що «японці народжені не любити право». Організаційно-правові бар'єри особливо підтримуються соціальними елітами з метою стимулювання вирішення соціальних проблем поза межами судової системи, що мінімізує можливість розвитку суспільства у непрогнозованому напрямі. Часто процедури альтернативного вирішення спорів та необхідні для цього ресурси винаходяться для сприяння вказаному підходу.

4. Теорія «практичного раціоналізму» базується на протилежній тезі – «японці люблять право», діють під його егідою та регулюють свою поведінку відповідно до нього (Рамзеер, Наказото). Індивіди (як сторони у цивільних справах, що зіткнулися з організаційно-правовими бар'єрами) та групи еліт (що здійснюють керівництво суспільством) діють відповідно до своїх власних інтересів, наслідком чого є невеликий обсяг судових розглядів. Таким чином, незважаючи на організаційно-правові бар'єри при поданні позову, японське право є передбачуваним

(у деяких галузях) та порівняним із такими країнами, як США, тому скаржникам навіть не потрібно складати позов, щоб отримати позитивне рішення у посадовому порядку [9; 12].

Більш пізня «гібридна» теорія заснована, на відміну від теорії «практичного раціоналізму», не на економетрії, тобто на кількісному підході, а на методології оцінки якості, та оперує тезою «іноді японці люблять право, а іноді ні» [9; 12].

Сучасні підходи до розуміння японського права засновані на поєднанні доктринальних положень та порівняльного правознавства із теорією права, філософією права, соціологією права та економікою. Характерною рисою країн Азії (не тільки Японії, але й Китаю, Кореї, Тайваню) є своєрідний синергізм держави і суспільства, що відіграє важливу роль у економічному розвитку далекосхідних держав. Указаний ефект досягається комбінацією формального права та неформальних соціальних норм, користуючись термінологією теорії «суспільного капіталу» – особиста довіра та узагальнена довіра.

Ретельний аналіз японського прецедентного права демонструє численні приклади, коли суспільство надає підтримку тлумаченню норми права, що застосовується. Класичною ілюстрацією цього твердження є застосування правового стандарту «shakai tsunen» (добрий розум суспільства), наприклад, коли суди звертаються до суспільства для інтерпретації поняття «непристойність» на підставі «доброго розуму суспільства». З метою встановлення, чи підтверджують факти неконституційність чи кримінальність, Верховний суд Японії постановив, що «опублікований матеріал є непристойним, коли переважна більшість суспільства вважає його таким». Суд дійшов висновку, що використання лише дедуктивного судження буде недостатнім для встановлення покарання чи обрання іншого способу захисту права від шкоди, заподіяної непристойними матеріалами державній політиці та суспільному порядку. Замість цього суд засновує своє рішення на колективному судженні суспільства [13, с. 109, 112].

Принцип «загального добра» є одним із фундаментальних принципів звичаєво-правової системи.

Реалізацію ще одного принципу, характерного для звичаєвої правової системи, – принципу «колективної відповідальності» («gentai sekinin») у японському сучасному суспільстві можна відстежити на прикладі його застосування в системі вищої та середньої освіти, у сфері спорту та в роботі великих компаній. Наприклад, абз. 2 ст. 29 гл. 7 Статуту студентської бейсбольної асоціації Японії (JSBC) чітко закріплює, що у випадку порушення членами клубу або інструкторами правил JSBA має право

притягнути до відповідальності весь клуб колективно [14].

Як зазначає Хірохіде Такікава, проблема колективної відповідальності може бути розділена на дві підгрупи питань. Перша підгрупа пов'язана із належністю моральної відповідальності соціальним групам – націям, компаніям, школам. У другій підгрупі персональна відповідальність виникає із належності до певної соціальної групи [15].

У системі освіти також часто педагогами застосовується колективна відповідальність всього класу учнів (групи) шляхом залишення після занять або організації зібрання, присвяченого критичному аналізу поведінки, у випадку порушення правил або неслухняної поведінки одного або декількох з них [16, с. 293].

Проблему співвідношення персональної відповідальності та колективної відповідальності японські дослідники розглядають відповідно до концепції комунітаріанізму [13].

Кожна територіальна громада має органи самоорганізації населення, що утворюються із декількох десятків (або менше) домогосподарств та мають назву «джічікаї» (jichikai), – самоврядні організації, або просто «хан» у деяких регіонах, а у гірських районах буракукаї (об'єднання у поселенні). Зараз існує близько трьохсот тисяч подібних громадських утворень по всій країні.

Зазначені органи самоорганізації населення взаємодіють із гілками влади на місцевому рівні (особливо із поліцією у галузі попередження злочинів, попередження та ліквідації пожерів, катастроф, наслідків стихійного лиха) та на рівні напівурядових органів влади (підтримання соціально-епідемічного благополуччя, соціального захисту, дотримання податкового законодавства). Прототипом системи «хан» була система «го-нін гумі» (go-nin gumi), заснована у часи сьогунату Токугава, що об'єднувала від п'яти до десяти домогосподарств у первинну ланку адміністративної одиниці, головною функцією якої було забезпечення постійного нагляду членів громади один за одним, підтримання конформізму та солідарності, колективна відповідальність [16, с. 295].

Сучасна система «хан» є ефективним інструментом державної політики, оскільки відсутній прямий вплив на суспільство примусового характеру від органів влади, замість вертикального контролю створено систему горизонтального контролю, де правоохоронну функцію виконують сусіди, колеги по роботі, однокласники, що, у свою чергу, зменшує прояви девіантної поведінки у конкретній територіальній громаді [16, с. 295].

Крім зазначеного, елементом системи так званого «дружнього адміністрування» є використання різних моральних стимулів, що забезпечує глибокий вплив на індивідуума. Наприклад, публічне висловлення повного розкаяння скоєним порушенням або у випадку менш значущих порушень, що передбачають відповідальність у вигляді сплати штрафу або втрату ліцензії, органи влади можуть вимагати у порушника написати так званий лист вибачення – шімацухо (shimatsusho), що містить такі фрази: «мені шкода за порушення суспільного порядку» та «я ніколи не повторю цю помилку ще раз». Адресатом листа є, як правило, посадова особа органу державної влади, або голова районного управління поліції, або голова муніципалітету, де скоєно правопорушення. Указана практика немає нормативного закріплення, але регулюється на рівні інших соціальних норм, що виникли в суспільстві під час історичного розвитку [16, с. 299].

Дослідник-етнограф Йошіо Суджімото вказує, що система «дружнього адміністрування» є за своєю природою системою мікроменеджменту та характеризується такими ознаками:

1) використання малих груп як основи взаємного спостереження та засіб стримування від девіантної поведінки (оскільки у невеликій групі можливий горизонтальний контроль, що обумовлюється взаємним наглядом членів групи один за одним з метою дотримання суспільного порядку та встановлених норм);

2) встановлення значної кількості механізмів демонстрації наявності влади та її матеріального втілення;

3) легітимація різних кодексів поведінки, відповідно до яких особи, вищі за ієрархією (вік, звання, посада), вирішують спірні та неясні ситуації на свою користь;

4) впровадження різноманітних форм моралістичної ідеології у психіку кожного індивіда для координатії його дій як у випадку стресових ситуацій, так і у повсякденній діяльності (спонтанне висловлення емоцій та дії не заохочуються) [16, с. 291].

Варто підкреслити, що, незважаючи на те, що весь державний механізм побудований на демократичних принципах, можна стверджувати, що на рівні японського суспільства права людини не є головною цінністю та їх роль нівелюється.

На наш погляд, у межах теми, що розглядається, слід виділити наступні особливості правової культури / правової політики як елементів правової системи Японії.

У Японії існує унікальний клас права, що не падає під судовий розгляд, – так зване «адміністративне керівництво» (gyosei shido). Термін «адміністративне керівництво» не є офіційно закріпленим

правовим терміном у жодному із писаних джерел права, але він використовується центральними та місцевими адміністративними органами для опису неформального регулювання відносин із фізичними особами, юридичними особами або об'єднаннями юридичних осіб у формі звернення до них із пропозицією утриматись від певних дій або їх вчинити.

Д. В. Стрельцов у монографії виділяє такі ознаки «адміністративного керівництва»:

1) відсутність чіткого правового обґрунтування, незважаючи на наявність певної юридичної основи для застосування «адміністративного керівництва» як форми адміністративного впливу;

2) відсутність правових зобов'язань та правового примусу. Як мотивація до дій застосовуються неюридичні заходи, перш за все загроза економічним інтересам суб'єктів унаслідок дій влади – наприклад затягування розгляду ліцензії, відкладання вирішення питання та ін.;

3) здійснення впливу на об'єкти регулювання з метою спонукання останніх на певні добровільні дії або співробітництво [17, с. 179].

Як зазначають дослідники, «адміністративне керівництво» можна охарактеризувати як метод адміністративного регулювання, не забезпечений правовими засобами примусового впливу та реалізований шляхом звернення із пропозицією добровільного співробітництва з адміністративними органами у рамках державної політики [6, с. 138–139; 17, с. 179; 18].

Відповідно до Закону про адміністративну процедуру (№ 88 від 1993 р.), п. 6 ст. 2, адміністративне керівництво – це настанови, рекомендації, поради та інші заходи адміністративного органу, які не є розпорядженнями, що застосовуються у межах його компетенції з метою заохочення до вчинення дій або утримання від дій певних суб'єктів, спрямовані на досягнення адміністративних цілей [19].

Глава 4 вказаного нормативного акта містить вимоги до «адміністративного керівництва». Зазначені положення були включені до Закону з урахуванням правової позиції Верховного суду Японії від 1985 р., де було вказано на непрозорий та упереджений характер деяких приписів, необхідність компенсації збитків суб'єктів господарювання, спричинених необґрунтованим застосуванням «адміністративного керівництва», та можливість звернення до суду з метою оскарження необґрунтованих «адміністративних керівництв». Відповідно до ст. 32 Закону видане «адміністративне керівництво» не має виходити за межі юрисдикції адміністративного органу, визначеної на законодавчому рівні, а його виконання реалізовуватися виключно у формі добровільного співробітництва із владою. Частина 2 ст. 32 прямо забо-

роняє застосування будь-яких обмежень до суб'єктів, що відмовились від виконання «адміністративного керівництва». У статтях 33, 34 законодавець закріплює недопустимість відмови з боку адміністративних органів у позитивному вирішенні питання, коли відсутні підстави для такої відмови, та вимоги щодо зміни змісту звернення до органів влади у випадках незгоди суб'єкта господарювання із «адміністративним керівництвом» [19].

Стаття 35 визначає форму та зміст «адміністративного керівництва». З урахуванням вимог п. 1 ст. 35 «адміністративне керівництво» має бути надано у чіткій та зрозумілій формі, із зазначенням суті питання та імені відповідальної особи. Крім того, якщо «адміністративне керівництво» надано в усній формі, суб'єкт може вимагати від адміністративного органу надання вказівок у письмовому вигляді за відсутності законодавчих обмежень (п. 2 ст. 35) [19].

Дослідники розглядають такі види «адміністративного керівництва»: «рекомендації та пропозиції» (кансьо та канкоку), «прохання» (йосей), «настанова» (сідо), «порада» (дзьоген), «привертання уваги» (т'юї), «застереження» (кейкоку), «посередництво» (ассен) [17, с. 185; 6, с. 140]. «Адміністративне керівництво» за напрямом впливу можна розділити на три категорії:

1) спрямоване на регулювання (наприклад, заклики до обмеження експорту або обмеження теледіалогів у нічні часи);

2) спрямоване на примирення (коли держава виступає посередником у конфлікті між територіальною громадою та юридичними особами або між суб'єктами господарювання);

3) спрямоване на заохочення (реорганізація виробництва, оновлення обладнання, надання фінансових та управлінських порад) [17, с. 184; 6, с. 140].

Популярність «адміністративного керівництва» у Японії обумовлена низкою факторів:

1) невисокий рівень законодавчої активності органів влади, складна процедура погодження законопроектів;

2) особливості розвитку самого суспільства, застосування принципів конфуціанської етики, буддизму, синтоїзму, поважне ставлення до державного апарату, побудова відносин на основі гармонії та уникнення конфліктів;

3) можливість експериментального застосування у нових сферах економічного життя.

Висновки. Підсумовуючи все викладене вище, можемо дійти таких висновків. Правова система Японії являє собою унікальний приклад синергетичної взаємодії правових норм, що з'явилися у результаті правової трансплантації елементів англо-американської та романо-германської правових систем, та інших соціальних (неюридичних) регуляторів, функціонуючих на рівні громадянського суспільства, результатом якої є високий ступінь урегульованості суспільних відносин та стабільна основа для підтримання чинного правопорядку.

Розглянуті у статті феномени «дружнього управління» та «адміністративного управління» не є державно-правовими елементами з точки зору юридичної науки, але сформовані у процесі історичного розвитку та забезпечені силою громадянського суспільства, набувають характеру нормативних приписів.

У Японії (як і в багатьох регіонах Південно-Східної Азії) правові норми виникли у зв'язку із розвитком суспільних відносин у галузі адміністративного управління та у сфері судочинства і забезпечення правосуддя, на відміну від країн континентальної правової системи, де право розвивалося в руслі цивілістичної традиції, тому навіть на сучасному етапі розвитку правової системи Японії існують певні прогалини у сприйнятті концепції договірних зобов'язань і суб'єктивних прав та обов'язків у суспільстві. Також варто відзначити, що наслідком значної правової трансплантації норм, що не були наслідком поступового розвитку системи суспільних відносин у країні, стала відсутність практики їх належного застосування та розуміння, що сьогодні втілено в поширеній практиці позасудового вирішення спорів і процедури примирення.

Для правової культури Японії як елементу правової системи характерним є використання норм буддистської та конфуціанської етики з метою досягнення компромісів при виникненні конфліктних ситуацій як у діловій, так і у побутовій сферах життя.

Фундаментальні принципи звичаєво-правової системи – «загального добра», «колективної відповідальності», «повага до предківських спадків» тощо – до цього часу мають вагомий вплив на правову систему сучасної Японії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хитоми Такемура. Рецепция права в Японии и особенности японской правовой системы [Електронний ресурс] : лекція / Хитоми Такемура. – Режим доступу: <http://tube.sfu-kras.ru/video/1634>.
2. Еремін В. Н. История правовой системы Японии / В. Н. Еремін ; отв. ред. А. А. Кириченко. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2010. – 296 с.

3. Civil Code of Japan Act No. 89 of April 27, 1896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf>.
4. Commercial Code Act No. 48 of March 9, 1899 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=2135&vm=04&re=02>.
5. Act on General Rules for Application of Laws № 78 of 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=1970&re=02>.
6. Japanese legal system / Meryll Dean. – Second edition first published in Great Britain by Cavendish Publishing Limited, The Glass House, Wharton Street, London WC1X 9PX, United Kingdom. – 2002. – 571 p.
7. Alan Macfarlane. Law and custom in Japan: some comparative reflections / Macfarlane Alan // Continuity and Change. – 1995. – 10 (3). – P. 369–390.
8. Yosiyuki Noda. Introduction to Japanese law / Yosiyuki Noda ; Translated and edited By Anthony H. Angelo. – UNIVERSITY OF TOKYO PRESS, 1976. – 253 p.
9. Masaki Abe. Japanese Law / Masaki Abe and Luke Nottage ; in Jan Smits, ed. // Encyclopedia of Comparative Law. – Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar, 2006. – P. 357–377.
10. Taylor V. Introduction: nature of the Japanese legal system / Veronica Taylor, Kyoko Ishida, Robert R. Britt, John Chaffee // Business law in Japan. – 2008. – Vol. 1. – P. 3–8.
11. Административное право зарубежных стран : учебник / И. Ю. Богдановская, С. Ю. Данилов, А. Б. Зеленцов, и др. ; под ред.: А. Н. Козырин, М. А. Штатаина. – М. : Спарк, 2003. – 464 с.
12. Nottage Luke R. Translating Tanase: Challenging Paradigms of Japanese Law and Society (May 27, 2006). Victoria University of Wellington Law Review, Vol. 39, No. 4, Pp. 755–778, 2009; Sydney Law School Research Paper No. 07/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=921932>.
13. Tanase T. Community and the law: a critical reassessment of American liberalism and Japanese modernity / T. Tanase. – Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar, 2010. – 204 p.
14. Mitsuharu O. A Study on Ethics of Collective Responsibility in Japan's High School Baseball: An Examination from the Viewpoint of Communitarianism [Електронний ресурс] / Mitsuharu Omine, Hidenori Tomozoe // International Journal of Sport and Health Science. – 2013. – Vol. 11. – P. 62–67. – Режим доступу: <http://taiiku-gakkai.or.jp/>.
15. Takikawa H. The principle of individual self responsibility and collective responsibility / H. Takikawa // The law at a critical point 3: New visions for legal practices. – Tokyo : University of Tokyo Press, 1999. – P. 119–139.
16. Yoshio Sugimoto. An Introduction to Japanese Society / Yoshio Sugimoto. – Third Edition. – Cambridge University Press, 2010. – 326 p.
17. Стрельцов Д. В. Система государственного управления Японии в послевоенный период : монография / Д. В. Стрельцов. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 304 с.
18. Hiroshi Oda. Japanese Law / Hiroshi Oda. – Published to Oxford Scholarship Online, 2009. – 474 p.
19. Administrative Procedure Act № 88 of 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/APA.pdf>.

REFERENCES

1. Khitomi Takemura. Retseptsiya prava v Yaponii i osobennosti yaponskoy pravovoy sistemy. Lektsiya. [Reception of law in Japan and especially the Japanese legal system. Lecture]. *tube.sfu-kras.ru*. Retrieved from <http://tube.sfu-kras.ru/video/1634> [in Russian].
2. Eremin V. N. (2010) Istoriya pravovoy sistemy Yaponii [History of Japanese legal system]. Kirichenko A. A. (Eds.) Moskva. *Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN) – Russian Political Encyclopedia* [in Russian].
3. Civil Code of Japan Act No. 89 of April 27. 1896. Retrieved from <http://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf>.
4. Commercial Code Act No. 48 of March 9. 1899 Retrieved from <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=2135&vm=04&re=02>.
5. Act on General Rules for Application of Laws № 78 of 2006 Retrieved from: <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=1970&re=02>.
6. Japanese legal system / Meryll Dean. – Second edition first published in Great Britain by Cavendish Publishing Limited, The Glass House, Wharton Street, London WC1X 9PX, United Kingdom. – 2002. – 571 p.
7. Alan Macfarlane. Law and custom in Japan: some comparative reflections / Macfarlane Alan // Continuity and Change. – 1995. – 10 (3). – P. 369–390.
8. Yosiyuki Noda. Introduction to Japanese law / Translated and edited By Anthony H. Angelo. UNIVERSITY OF TOKYO PRESS, 1976. – 253 p.

9. Masaki Abe and Luke Nottage. «Japanese Law», in Jan Smits, ed., *Encyclopedia of Comparative Law*. – Cheltenham; Northampton : Edward Elgar, 2006. – P. 357–377.
10. Veronica Taylor. Introduction: nature of the Japanese legal system / Taylor Veronica, Kyoko Ishida, Robert R. Britt, John Chaffee // *Business law in Japan*. – 2008. – Vol. 1. – P. 3–8.
11. Bogdanovskaya I. Yu., Danilov S. Yu., Zelentsov A. B., Kozyrin A. N., (2003) *Administrativnoye pravo zarubezhnykh stran. Uchebnik [Administrative law of foreign countries. Textbook]*. Kozyrin A. N., Shtatina M. A., (Eds.) Moskva: Spark [in Russian].
12. Nottage Luke R. Translating Tanase: Challenging Paradigms of Japanese Law and Society (May 27, 2006). Victoria University of Wellington Law Review, Vol. 39, No. 4, P. 755–778, 2009; Sydney Law School Research Paper No. 07/17. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=921932>.
13. Tanase T. Community and the law: a critical reassessment of American liberalism and Japanese modernity / T. Tanase. – Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar, 2010. – 204 p.
14. Mitsuharu O. A Study on Ethics of Collective Responsibility in Japan's High School Baseball: An Examination from the Viewpoint of Communitarianism/ Mitsuharu Omine, Hidenori Tomozoe // *International Journal of Sport and Health Science*. – 2013. – Vol. 11. – P. 62–67. Retrieved from <http://taiiku-gakkai.or.jp/>.
15. Takikawa H. The principle of individual self responsibility and collective responsibility / H. Takikawa // *The law at a critical point 3: New visions for legal practices*: Tokyo: University of Tokyo Press 1999. – P. 119–139.
16. Yoshio Sugimoto. *An Introduction to Japanese Society*. Third Edition. Cambridge University Press. – 2010. – 326 p.
17. Streltsov D. V. (2002) *Sistema gosudarstvennogo upravleniya Yaponii v poslevoyennyy period: monografiya [Japan's public administration system in the post-war period: monograph]*. Moskva. MAKS Press [in Russian].
18. Hiroshi Oda. Japanese Law. – Published to Oxford Scholarship Online, 2009. – 474 p.
19. Administrative Procedure Act № 88 of 1993 Retrieved from <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/APA.pdf>.

М. А. ВОРОНИНА

кандидат юридических наук, доцент кафедры теории государства и права
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ФЕНОМЕН ЯПОНСКОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ. ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ

В статье рассматривается феномен правовой системы Японии через анализ отдельных элементов правовой системы Японии методом исследования специфических и характерных только для этой системы способов регулирования общественных отношений. Продемонстрировано воплощение базовых принципов обычно-правовой системы в современной японской правовой системе. Приведены основные подходы к определению роли права в современном японском социуме.

Ключевые слова: правовая система Японии, обычное право, источники права, гражданское общество.

M. A. VORONINA

Candidate of Legal Science, Assistant Professor of Department of Theory of State and Law
of Yaroslav Mudryi National Law University

PHENOMENON OF JAPANESE LEGAL SYSTEM. CHARACTERISTICS AND FEATURES

Problem setting. The article describes phenomenon of Japanese legal system through analysis of individual elements of the legal system of Japan, by means of investigation of specific and unique for this system means of social relations control. In addition, implementation of the basic principles of customary legal system in modern Japanese legal system is demonstrated; and basic approaches to defining the role of law in modern Japanese society are produced.

Analysis of recent researches and publications. A significant contribution to the study of the Japanese law and national legal systems phenomenon has been made not only by the national lawyers – O. A. Vasianovych, A. V. Zaichuk, D. V. Lukianov, R. A. Maidanyk, N. M. Onishchenko, M. G. Khaustova and foreign lawyers – M. Abe, J. Haley, V. M. Eremin, T. Kavashima, O. M. Kozyrin, Yu. Noda, L. Nottage, H. Oda, M. Ramseyer, T. Takeo, M. Chiba.

The great importance on understanding and analysis of Japanese legal system have publications of such Japan ethnographers, historians, political scientists as M. V. Anisimtseva, E. O. Gadzhieva, V. E. Molodiakov, E. V. Molodiakova, O. M. Meshcheriakova, D. V. Streltsova.

Purposes of research. In our opinion, disclosure of the role and legal nature of some (elements) features of traditional law in modern law of Japan is relevant, as well as an assessment of their impact on the functioning of individual industries and legislation and on the state of regulation of public relations in the country.

Paper objective. Japanese legal system should be considered as the «hybrid» legal system. It can be described as part of any existing legal family, as far as the current legal system in Japan is the result of selective reception of elements of legal systems of countries, belonging to the Roman-Germanic and Anglo-American legal families. The characteristic features of modern legal system in Japan is the practical absence of traces of the legal system, prior to the process of Europeanization and predominant role of legal culture and legal consciousness, ideas about how must be embodied legal principles, in comparison with the law.

Conclusions and prospects for the development. Japanese legal system is a unique example of synergistic interaction of law that has emerged as a result of legal transplants of elements of Anglo-American and Roman-Germanic legal systems, and other social (non-legal) regulators, operating at the level of civil society, the result of which is well-regulated public relations and a stable base for the maintenance of the current law.

The phenomena of «friendly administration» and «administrative guidance», examined in this article, are not public-legal elements in terms of jurisprudence, but are formed in the process of historical development and are secured by power of civil society, assume the character of regulatory requirements.

In Japan (and in many parts of Southeast Asia) law principles emerge in connection with the development of social relations in administration management and in the sphere of judiciary and justice ensuring, as distinct from the continental legal system where law has been developed in line with civilized tradition, so even at this stage of the legal system in Japan there are some gaps in the perception of the concept of contractual obligations and subjective rights and responsibilities in society. We should also mention that large transplantation of legal norms, which are not the result of a gradual development of system of social relations in the country, is caused by the lack of practice of their proper using and understanding what now is embodied in the common practice of extra-judicial dispute resolution and conciliation.

For legal culture of Japan, as part of the legal system, using of Buddhist and Confucian ethics rules by way of reaching compromises at conflicts, both in business and in household areas of life, is characteristic.

Fundamental principles of customary law system – are «the common good», «collective responsibility», «respect for the forefathers inheritance,» etc., till now have a significant impact on the legal system of modern Japan.

Key words: Japanese legal system, customary law, sources of law, civil society.

Вороніна М. А. Феномен японської правової системи. Характеристика та особливості [Електронний ресурс] / М. А. Вороніна // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2016. – № 1 (6). – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Voronina6.pdf>.